

84.4 Кар-5
А 13

Кар: 3225

АБАЙХАНЛАНЫ НАСУ

Бедеже

БАШЛАРЫ

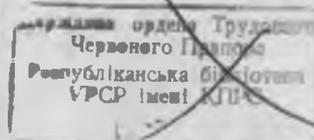
Атамы джангуру	3
Бал чибин	4
Чыпчыкъ балачыкъ	6
Амма бла Шамил	9
Торт	11
Шохлукъ	12
Огъурсуз гугурук	14
Бёдене	17
Къобузчула	18
Ожай бла Хопай	20
Хыйла къозучукъ	22
Егюз бла айю	25
Кючюкчюк бла гылыучу	27
Тимурчукъ	29

АБАЙХАНЛАНЫ НАСУ

ШКОЛГА ДЖЮРЮМЕГЕН ЭМДА АЛ ВАШЛАННГАН
КЛАССЛАДА ОКЪУГЪАН САБИЙЛЕГЕ

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК—1986

84.4кзр-5
А 13

С (кар.) 2
А 76

Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бѣлюмю, 1986

АТАМЫ ДЖАНГУРУ

Мени атам тракторну джюрютеди. Ол сабан сюреди, урлукъ атады, будай орады, бичен чалады. Атамы тракторуна минерге бек сюеме. Былтыр джаз эди. Джазгъы кюнлени бир кюнюнде атама :

— Бюгюн къайры ишге барлыкъса?—деб сордум.

— Джангур джаудурургъа,—деди.

Кёкге къарадым, кёкде булутла джокъ эдиле. Бек сейир болуб :

— Кёкде булутла джокъдула, атам, къалай джангур джаудурлукъса? — деб сордум дагъыда атама.

— Бусагъатдан кёрюрге джангурну къалай джаугъанын, мин тракторгъа, кетейик, — деди ол.

Биз колхозну атам къарагъан кёгет бачхасына бардыкъ. Ол кёгет бачхада къобустала, быхыла, помидорла, нашала, дагъыда тюрлю-тюрлю бачха кёгетле ёсе эдиле. Аланы къыйырлары бла уллу илипин этилген эди. Ол илипинни ичи суудан толуб бара эди. Атам, тракторун ол илипинни къатына элтди да, анга эки темирни тагъыб, аланы бирин суугъа салды, бирин да кёгет бахчагъа айландырды.

— Энди,—деди атам,—сен бар да бачханы ичинде тур...

Мен барыб ол атам айтхан джерде тохтадым. Атам тракторун ишлетиб башлады. Олсагъатдан кёк суу тамчыладан толду. Мен бек сейирсиниб къарадым. Атам бачха кёгетлерине джангур джаудурду.

Джангурун тыйгъанында уа, джангыдан кюн тийди.

Мени кѣзюме кѣобустала асыры бек кѣууаннгандан чап-ракълары бла харс ургъанча, быхыланы башлары кымылдаб тепсегенча, помидорла андан да бек кызаргъанча, нашала да ары-бери аунаб джуууннганча кѣрюне эдиле.

Къачха дери кѣгет бачхала атамы джангурундан талай кере тойгъан эдиле.

Къач болду. Мен, дагъыда талай кере тракторгъа миниб, колхозну атам кѣарагъан кѣгет бачхаларына бардым. Барсанг бар, — алайда кѣб машиналагъа кѣобустала, быхыла, помидорла, нашала джюклене тура эдиле.

Биз алай баргъанлай, алайдагъы адамла атамы тѣгерегине джыйылдыла. Аланы ичлеринден бир кѣартыракъ адам:

— Ай аперим, Мусса, бу кѣгет бачханы кѣалай аламат битдиргенсе, биз, сени колхозчу элчилеринг, аны ючюн сеннге бек уллу бюсюреу этебиз, — деди. Къалгъаңла да ол айтханнга разы болгъанларын атамы кѣолун тутуб билдирдиле.

Уллу бола эсем, атамча, тракторчу боллукъма. Атамы джангурун джаудуруб, колхозну кѣгет бачхаларындан мен да уллу битим аллыкъма.

БАЛ ЧИБИН

Гокка хансла кеслерини омакъ чепкенлерин да кийиб сюеледиле. Гитче Фатимачыкъ да аланы кѣатларында ойнайды. Ол алагъа бек сукъланыб кѣарайды. Бал чибинлени бир кѣауумлары учуб айланадыла, бир кѣауумлары уа, башларын гокка хансланы ичлерине

сугъуб, къуйрукъчукъларын бери къаратыб бал джыядыла.

Бир сары бал чибин а, гокка хансха башын терен сугъуб, кёб заманны бери чыкъмай турду.

«Бу бал чибин гокка хансха башын сугъуб нек кёб турду? Алай эте келиб, ёлюб къалмасын. Мен муну башын бери алайым да, гокка хансны юсуне салайым»,—деб келди къызчыкъны кёлюне.

Бал чибинни тутаргъа эки бармакъчыгъын хазыр этиб, аны таба къолчугъун узатды. Бал джыяр къайгъыда кюреше тургъан бал чибинни уа Фатимачыкъ аны тутаргъа хазырланнганындан хапары болмады.

Къызчыкъны бармакъчыкълары бал чибинге дже-тер-джетмез, диз-зи-зи,—деб гокка хансдан башын алыб, аны бармакъчыгъына джабышды. Фатимачыкъ, къолчугъун кючлю-кючлю силкиб, аны бармакъчыгъындан тюшюрдю да, асыры бек къоркъгъандан, къычырыкъ этиб

джылады. Аны джылагъанын эшитгенлеринде, талай бал чибин аны юсюне басындыла. Къулагъыны къаты бла ары-бери джызылдаб оздула.

Алай эте келиб, бири кёзюню башына, бири да джаягъына урдула.

Къызчыкъ, къолчукълары бла бетчигин джабыб, олтуруб ол джылагъанындан да бек джылады.

Фатимачыкъны сакълаб тургъан «Тузик», бал чибинле барыгъыз да Фатимадан кетигиз дегенча, бек кючлю чабыб башлады. Ол кёзюде бир бал чибин джетиб маскени тюз хамхотуна къонду.

Маске, кёзлерин да къысыб, къычырыкъ, хахай эте, къачыб барыб, тюз коридорну туюне кириб кетди.

Бир-эки сагъатдан Фатимачыкъны бетчиги кёбюб, кёзчюклери джабылдыла. «Джукъ кёрмейме, джукъ кёрмейме», — деб джылады ол.

Элде фельдшерни чакъырдыла. Ол, дарманла джыгъыб, аны сау этди. Фатимачыкъ бу хапарын тенгчиклерине айтды. Андан бери ол бал чибинлеге чыртда тиймейди.

ЧЫПЧЫКЪ БАЛАЧЫКЪ

Тёрт джыл болгъан Мадиначыкъ юйлеринде чыпчыкъ балачыкъны тауушчугъун эшитди. Бек сейирсинди. Къарай барыб, телевизорларыны юсюнде чыпчыкъ балачыкъны кёрдю. Гитче къуйрукъчугъу, къысха къанатчыкълары бла, «чик-чик!» — дей, анасын болушлукъгъа чакъыра, Мадиананы ачыкъ терезелеринден кириб, те-

левизорларыны юсюне кьоннган эди. Анасы да, терезени кьатында чапракъларын джазгъы кюннге тегъуб тургъан терекге кьонуб, «чирик-чирик!»,—деб аны кесине чакъырады.

Мадиначыкъ, телевизорну юсюнде тургъан чыпчыкъ балачыкъны тутаргъа деб узалгъанлай, ол, кесин тутдурмай, телевизорну артына тюшюб кетди. Мадиначыкъ аны, излей барыб, мюйюше тутду. Олтуруб кьагъыт джаза тургъан атасына алыб барды:

— Аття, бучукъгъа бир къара, мен тутханма бу чыпчыкъ балачыкъны!

— Тутханынгы иги этгенсе, энди аны ий да кьой, майна, анасы излеб айланады,—деди атасы.

— Огъай, иерик туюлме, бу гитчечик бла ойнаргъа сюеме.

— Ууучунгда кѣб тутуб турсанг, рахын боллукъду, ёлюб къаллыкъды.

— Мен аны къаты къысмайма.

— Да, ий да къой! — дейме мен сеннге,—деб атасы ачыуланды. Алай болгъанлыкъгъа, Мадина чыпчыкъ балачыкъны иерге унамады. Аны кесини комнатасына алыб кетди. «Бу къарыусуз джанны ёлтюрюрге тебрегенди, къалай этиб алсын адам аны къолундан?»—деб атасы сагъыш этди. Ол кѣзюуде Мадиначыкъны анасы ауруб больницада эди. Аны анасына бек тансыкъ болуб тургъанын атасы биле эди:

— Мадиначыкъ, чыпчыкъ балачыгъынгы да ал да былай бир кел, мен сеннге бир зат айтайым, — деб чакъырды.

— Не зат айтырыкъса? — деб, Мадина атасыны къатына келди.

— Сен ананга тансыкъ болгъанмыса?

— Айхай да болгъанма!

— Чыпчыкъ балачыкъ а анасына тансыкъ болгъанмыды, арабин?

— Къайдам, билмейме,—деб тынгылады Мадина.

— Сен ананга тансыкъ болгъанча, ол гитчечик да анасына бек тансыкъ болгъанды. Сен, иги къызчыкъ кибик, элт да чыпчыкъ балачыкъны терезеге сал, аны анасы аны излеб айланады. Сора мен да сени бусагъатдан ананга элтейим.

Мадиначыкъ, бир кесек да сагъыш этиб, сора чыпчыкъ балачыкъны элтиб терезеге салды. Аны излеб дыгалас этиб айланган анасы, балачыгъын алыб, учуб кетди.

Мадинаны да атасы анасына элтди.

АММА БЛА ШАМИЛЬ

Шамил, школдан келиб, китабларын салыучу джерине салгъандан сора :

— Ой, къарт амма! Къарт амма! Меннге бир къара, кёремисе мени?—деб юсюнде палтонуну тюймелерин тешиб, кёкюрегинде джулдузчукъну кёргюздю.

— Па-па-па, мынга бир къара, мени Шамил джашым, кёкден бир джулдузчукъну алыб, кёкюрегине тюйреген кёреме, — деди амма.

— Огъай, огъай, мен аны кёкден алмагъанма, бюгюн, Ленин акканы туугъан кюнюнде, бизни классха 3-чю «В» классны пионерлери джулдузчукъланы бергендиле, кесибизни да октябратха алгъандыла,—деб Шамил ёрге ёрге чынгады.

— Ой, джашым, джашым, сени бу октябрёнок деген хапарынг не хапарды? Ол неге джарайды? Не зат этерикди?—деб къарт амма Шамилге сорду.

— Амма, октябрёнокну кёб борчлары барды: ол иги окъургъа, ариу кылыкълы болургъа, аммасына суу алыргъа, гардошун къазаргъа, аны джыяргъа, отунун джарыргъа, дагъыда кёб джумушларын этерге керекди,— деди Шамил.

— Ой, аперим, джашым, да сен амманы болушчугъу болуб къалгъанса да,—деб амма, Шамилни джулдузчугъун сылаб-сыйпаб, кёзлерине джууукъ элтиб къарады. Сора Шамилни алгъышлаб, джулдузчугъун да, бурунчугъун да уппа этди.

Андан бери октябрёнок Шамил айырмагъа окъуйду, къарт амманы сёзюн чыртда джерге тюшюрмейди, айтхан затын эрлай этеди, хар несине да болушады. Октябрёнок деген атны бек сыйлы кёрюб, мийикде тутады.

Бюгюн бизни Лейла былай омакчыкъ нек кийингенди?! Билдим, билдим.—Лейланы туугъан кюнюдю! Лейлагъа бюгюнню кюн къалгъан кюнлеринден эсе багъалы кюндю. Тюнене ингирде анга алты джыл толгъан эди. Кече уа аны джетинчи джылы башланганды. Бу къалай сейирди!

Экинчи сейирлиги уа: аны хар ким тюрлю-тюрлю затла бла алгъышлагъанларыды. Ким сѐлешген гинджи, ким айючук, ким къоянчыкъ, ким чепкенчик келтиргенди саугъагъа.

Лейланы атасы уа — юсуне да: «Туугъан кюнюнг бла» деб джазылгъан бир алакат тортну келтиргенди.

Тортну юсюндеги оюулары керти гокка ханслача этилиб тургъанларын эслеб, Лейлачыкъ атасына:

— Атам, тортну юсюнде ол ариу гокка хансчыкълары ашаргъа боллукъмуду? — деб соргъанды.

— Айхай да боллукъду, мен аланы сен ашарса деб алыб келгенме. Аланы ашагъан къызчыкъ — алача ариу-чукъ боллукъду, — дегенди атасы.

Лейлачыкъ тенг къызчыкъларын чакъыргъанды. Ала бек къууангандыла, бек сейирсингендиле. Лейла аланы тепсини тѐгерегине олтуртханды. Тепсини юсюнде уа: гокка хансла, конфетле, лимонла, лимонад шышала, алма, кертмеле болгъандыла. Тепсини тюз арасында уа — торт салыныб тургъанды.

Лейланы анасы тортдан кызчыклагъа кесиб-кесиб бергенди. Кызчыккъла барысы да тортха бек сейирсингендиле. Аны конфет, сары джау эмда аламат бишген ийиси уа кесин ашатыргъа бек сукъландыргъанды.

Лейланы кьонакълары, тортну ашай, джырлайдыла, кюледиле, ойнайдыла, лимонадларын ичедиле.

Кызчыккъла тортха джырчыкъ этиб джырлайдыла:

Торт, сен къалай татлыса,
Бек сейирлик атлыса,
Бек сюебиз ашаргъа,
Къууанч эте джашаргъа.

Кызчыккъла суйген тортларын ууакъ-ууакъ ашаб бошайдыла. Кеслери да ол ариу гокка ханчыккълагъа ушайдыла.

Къууанч бла джашайдыла.

ШОХЛУКЪ

Худес чегетни ичинде Алий деб бир чегетчи джашагъанды. Ол сакълагъан чегетни ичинде джумарыкъ тауукъла, кегюрчюнле, чыпчыккъла, тау къушла, дагъыда кёб къанатлыла джашагъандыла. Бу чегетде къанатлыладан сора да силеусюнле, айюле, къабанла, бёрюле, тюлкюле, къоянла болгъандыла. Бир-бирде уа хыйла тюлкю чегетчи Алийге кьонакъгъа келгенин кёрюрге да боллукъ эди.

Ол а былай болгъанды. Чегетде бир уучу тюлкюню

атыб, аны аягъын джаралы этгенди. Аягъы дженгил сау болмай, инджиле башлагъанды тюлкю, ач да болгъанды.

Ауа-сауа айланган асхакъ тюлкюню чегетчи Алий кёре тургъанды. Аны юйюнде ити болмагъанды. Алайдан узакъ болмай джерден къараб тургъан бир сыйдам таш болгъанды. Алий хар ингир сайын ол ташны юсюне ёт-мек, бышлакъ кесеклени салыб къоя тургъанды. Тюлкю, кече сайын келиб, аланы ашаб тургъанды. Бир ингирде. Алий ташны юсюне джукъ салмай къойгъанында, тюлкю салыб юйюне келгенди. Алай эте, тюлкю бла чегетчи Алий бек шохла болгъандыла. Артыкъсыз да бек кышны сууугъунда бек джарашхандыла.

Алий юйюнден чыгъыб, «хыйла, хыйла», — деб тау-уш этгенлей, тюлкю, асхай-асхай чабыб келиб, Алийни

къолундан алыб ашагъанды. Бир талай заман ётгенден сора уа асхакъ тюлкюге дагъыда бир сары тюлкю къошулуб, Алийлагъа бирге джюрюб башлагъандыла.

Джазгъа чыкыгъандан сора ол асхакъ тюлкю уллу нарат терекни къуушунда балала табханды да, балалары къайгылы болуб, чегетчи Алийге келиуон къойгъанды. Ол нёгери аны балаларына да, анга да ашарыкъ ташыб тургъанды.

Бир кюн а ол тюлкю былагъа келмей къалгъанды да, тюлкю Алий шохуна салыб келеди. Андан сора уа бютеу балаларын алыб келеди...

Тюлкю балала, уллу болгъанлайларына, къач кёзюуде чегетге сингиб кетгендиле.

Эртдеги шохла чегетчи Алий бла асхакъ тюлкю уа шохлукъларын бузмай, джашаб къалгъандыла.

ОГЪУРСУЗ
ГУГУРУК

Хар къуру бир уллу къызыл гугурук арбазда тауукъланы ичлеринде:

«Къокъ-къокъ! Къокъ-къокъ!» — деб таууш эте айланганды. Ол бек ёхтем гугурук болгъанды, аны къаты бла адам озаргъа тебресе, асыры ёхтемленгенден, джерге-джерге узалыб, ууакъ ташчыкъланы къабыб, атыб, боюн тюклерин ёрге-ёрге тургъузгъанды.

Бир кюн, Лизачыкъ арбазда гинджилери бла ойнай тургъанлай, къызыл гугурук къатына барыб:

«Джагъалашамыса мени бла?»—дегенча, аны юсюне-юсюне чынгагъанды. Лизачыкъны джылатханды.

Къызчыкъны джылагъан тауушун анасы эшитиб, гугурукну Лизачыкъдан къыстаб, къызчыкъны юйге алыб кетгенди.

Аны бла да тохтамай, гугурук, бузоу орундан чыгъыб келген бузоучукъну аллына барыб:

«Джагъалашамыса мени бла?»—дегенча, аны аллында боюн тюклерин чюйре айландыргъанды. Бузоучукъ, аны аман къан алгъанын ангыламай, аны ийисгерге узалгъанды. Гугурук, аны алай кёргенлей, эрлай ёрге секириб, къанатларын къагъыб, тырнакъларын бузоучукъну бурнуна илиндиргенди. Бузоучукъ, къычырыкъ этиб, башчыгъын эки джанына силке, арбаздан орамгъа къачыб чыкыгъанында:

«Была бары да менден не бек къоркъадыла»,—деб махтаныб:

— Гу-гугурук-ку! — деб къычыргъанды.

Ол кёзюде, ит орунда джатыб тургъан Бойнакъчыкъ уянганды. Орундан чыгъыб, кериле-созула тургъан Бойнакъчыкъны къатына барыб, гугурукку:

«Мен сени бла джагъалашыргъа бир да бек сюеме, кел джагъалашайыкъ», — деген магъанада сюелгенди.

«Къой, гугурук, мен джагъалаша билмейме, мени атам-анам джагъалашыргъа юретмегендиле, — дегенча къарагъанды Бойнакъчыкъ да.

Алай а гугурук чыртда къояргъа унамагъанды.

«Да, чыртда болмай эсенг, джюр»,—деб Бойнакъчыкъ, арт аякъларына чёге, ал аякъларына башын сала тебрегенди.

«Джагъалашырыкъ эсе, аякъларына нек чёгеди?»—деб келгенди гугурукну кёлюне.

«Мени былай джерге чегерим келеди», — дегенча къарагъанды Бойнакъ да.

«Эшта, муну да къркътдум», — деген мурат бла гугурук, Бойнакъны аллында тегерек айлана, джерге узда да ууакъ ташланы, джонгурчхаланы къаба да бир джанына ата тебрегенди.

Алай а гугурукдан эсе Бойнакъчыкъ акъыллы болгъанды. Гугурукну ариу уллу къуйругъу тюз аллына келгенлей, сермеб аны тутханды. Гугурук кычырыкъ этиб, кючден-бутдан ычхыннганды Бойнакъчыкъны ауузундан.

Арлакъ барыб къараса, ол ариу къуйругъундан джукъ да кълмай тура.

Андан сора гугурук, кесин ёхтем джюрютгенин кюуб, юй джаныуарла бла, адамла бла да шох болгъанды.

БЁДЕНЕ

«Дюр-дюр», — деб бёдене балала, учуб арлакъ барыб, уллу хансха ташайдыла.

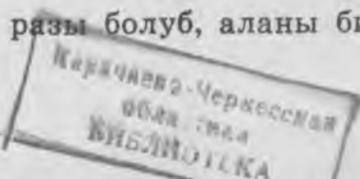
«Ай, медет а, бёденени кесибми алдым?» — деб Ахмат ичинден уллу кыйналды. Чалкъысын да джерге чанчыб, аллында тыпырдай тургъан бёденени кюлуна алды. Ана бёденени бир аягъын чалкъы юздюрген эди. Аны кёргенинде, Ахмат эрлай кюол джаулугъуну кыйырындан джыртыб, бёденени аягъын къаты байлады. Бёдене бираз эс джыйгъанында, Ахмат аны дюрюсюню юсюне салды. Ол кёзчюклерин бир ача, бир да джаба, Ахматха, сен мени къалай кесиб кюйдунг?» дегенча, мыдах къарай эди, Сора бир кесекден, къанатчыкъларын джайыб, киши билмеген бир-эки тауушчукъ этди. Аны эшитгенлей, балалары учуб-учуб анга джууукъ келдиле. Аланы эслеб Ахмат, джашчыкъларын да кёзюне кёргюзте, дюрюсюн сюрюб хыршыны аягъына джетдирди.

Кююрта бола ол кюшха кетди. Кюшдан джаралы бёденеге ётмек кесеклени да алыб келди. Ол алайгъа джерге, «дюр-дюр» деб бёдене балала учдула, сора аланы ызларындан аягъы байланган ана бёдене да учду.

Ахмат юйюне келгенинде, ол бёденени юсюнден джашчыкъларына хапар айтды. Джашчыкъла барысы да бек къымсыз болуб тынгыладыла да, уллу болуб чалкъы чала башласала, бек сакъ болуб чалыргъа, бир джанууарны да ачитмазгъа сёз бердиле.

Ахмат да, сабийлерине разы болуб, аланы бирем-бирем къучакълады...

кар: 3225

КЪОБУЗЧУЛА

Кюз эди. Чалкъычыла гокка ханслы биченликледе, чалкъылыны онгдан солгъа силкиб, чалкъы чала эдиле. Шамилчик атасына азыкъ алыб келгенинде, атасы анга:

— Азыкъны дюрюлени башларында къой, юсюне да бичен ат, — деб таууш этди.

Шамилчик азыкъ хызенни юсюне атаргъа бичен алыргъа узалгъанлай, дюрюден эки каска бир джанына секирдиле.

Бир кесек замандан ала, бири зы-зы деб сокъса, экинчиси з-зы-з-з зы деб анга къошулуб, къобузларын согъуб тебретиле.

«Мен быланы бирин бир тутайым»,—деген акъылда Шамил аланы марлады. Каскала да, Шамилни акъылын ангылагъанча, къобуз сокъгъанларын тыйдыла. Шамил да къымсыз болуб, аланы сакълаб тургъанлай, зы-зы деген бир таууш къулагъына келди. Дагъыда зы-зы зы! деген тауушла чыгъа башладыла. Биягъы къобузчула «къобузларына» джарашдыла.

Дюрюню артында «бугъунуб» тургъан Шамил, акъырын башын кёлтюрюб, каскаланы излеб къарады. Къараса-къарасын, бир абадан каска, кём-кём кёк чапракъны юсюнде, агъач джаргъан мычхылача, аякъларын къымылдата, къыл къобузун согъа тургъанын эследи. Шамил тобукъланды, чыпчыкъны тутаргъа хазырланган киштикча, каскагъа чынгаргъа хаппа-хазыр болду.

Каска уа, муну кёрмегенча этиб, биягъы къобузун кючлюден-кючлю сокъду. Шамилчикни «Мен ол касканы

туталсам, къобузун алалсам, аны да элтиб, эгешчигим Лейлачыкъгъа берсем, Лейлачыкъ да аны сокъса бек къууаныр эди», — деб кёлуне келди.

Олсагъатлай, арам-къарам этмей, Шамил мыллыгын каска таба атды. Алай а, не келсин, касканы туталмады. Тири каска, Шамилни тюз бурнуна тиерге да аз къала, къанатларын да кенг джайыб, хунаны башы бла учуб, башха биченликге тюшюб кетди. Шамил, касканы туталмагъанына бираз мыдах да болуб, хунагъа къабланыб бир кесек да турду. Сора аны кесин кёрмей, къобуз сокъгъанын эшитгенинде:

— Энди сен меннге керек тюлсе, къобузунг асыры аман таууш этеди, — деб юйлерине ачыулу кетиб къалды.

ОЖАЙ БЛА ХОПАЙ

Бир кюн Ожай анасы бла сахарда джашагъан джууукъларына къонакъгъа баргъанды. Ол джууукъларыны Ожай тенгли бир джашчыкълары болгъанды. Аны аты Хопай болгъанды. Ала экиси да Хопай джукълаучу юйде, Хопайны оюнчакълары бла ойнай башлагъандыла. Хопай, Ожайгъа тюрлю-тюрлю оюнчакъ машиналары, гитче тракторчукъланы бир ачхыч бла буруб, аланы полгъа салыб, кёб джюрютгенди. Тохтаб кълалсала, Хопай аланы биягъы ачхычы бла буруб, дагъыда сейирлик джюрютгенди. Бир иги кесек ойнагъандан сора, Ожай Хопайгъа :

— Бу машиначыкъланы къайда эмда кимле этедиле? — деб соргъанды.

— Мени атам быллай уллу машинала этилген заводда темир биширген устады. Ма ол заводда этедиле оюнчакъ машиначыкъланы, — дегенди Хопай. Хопай дагъыда Ожайгъа гитче комбайначыкъланы, урлукъ атхан, бичен чалгъан чалкъыланы кёргюзгенди.

Хопай да Ожайгъа :

— Сени атанг а къайда ишлейди? — деб соргъанды.

Ожай, атасы заводда машиналары ишлей билмегенине да джунчуй :

— Мени атам будай, нартюх, гардош, чюгюндюр битдиреди, аланы орады, джыяды къралгъа береди, — дегенди.

— Сени атанг машинала эте билмей кёреме, — деб Хопай бек сейирсингенди.

Ожайгъа бир кесек ачыу да болуб :

— Сени атанг не будайны, не нартюхню, не гардошну, не чюгюндюрню битдире, ора, джыя билмегенине мен да бек сейирсинеме, — дегенди.

— Ала не затладыла машиналаны къатларында, — дегенди Хопай.

— Ала уа не затладыла, ала болмасала, сен ма бюгече бек ачлай джатарыкъса, — дегенди Ожай.

— Мен да, атам дамы дейсе? — дегенди Хопай.

— Хо, ма сен да, сени атанг да! — дегенди Ожай.

Дагъыда Ожай, Хопайны тюшюндюрюрге:

— Сиз мюрзеуню битдире, неда аны джыя билмейсиз, мюрзеу болмаса уа, джер юсюнде джашау да болмазгъа болур. Сен аны билемисе? — дегенди.

Хопай да Ожайгъа:

— Сиз да машинала ишлей билмейсиз, аласыз сабан сюрген, битим джыйгъан бек къыйынды, — дегенди.

Была экиси да бир-бирлерине дженгдирмегендиле. Экиси да талай замандан былай келишгендиле: Хопай, атасыча, заводда эл мюлкге машинала ишлерге, аны да Ожайгъа иерге...

Ожай да Хопай ишлеген эл мюлк машинала бла, атасыча, сабан сюрлюкдю, мюрзеу битдирликди, ол битимлени джыярыкъды.

Сора экиси да, джарашыб, ойнагъандыла биягъы машиналары бла, бири ишчи, бири да элчи болургъа сёз бергендиле.

ХЫЙЛА КЪОЗУЧУКЪ (ТАУРУХ)

Анасын тас этиб аны излей баргъан къозучукъ, кьойчу итни къатына барыб, аякъчыкъларын «топ-топ» деб джерге ургъанды.

— Гъы-гъы, кимди бу мени джукъуму бёлген?

— Да мени къалай танымайса, мен къозучукъма!..

— Джукълагъан итни киши уятамыды?! Мен бюгече сизни джут бёрюден сакълаб, кечени-кече узуну къазауат этиб чыкъгъанма. Ол себебден мен джукъларгъа керекме, — деб ит дагъыда орнуна чулгъаныб джатханды.

Чегетни ичи бла бара тургъанлай, кёкенлени ичинде бир юйчюкню эслегенди да:

— Эй, бу юйде ким барды? — деб кычыргъанды.

— Сен кимсе?

— Менме, къозучукъма!

— А-а, да алай эсе, кел юйге, — деб ана къоян эшиклерин ачханды. Къозучукъ юйге киргенинде, эки къоян балачыкъ сескекли болуб тургъанларын кёрюб:

— Менденми кьоркыгъансыз? Кьоркъмагъыз, мен сизни ашарыкъ туююлме, — дегенди къозучукъ.

— Бизни тюлкю деб бир къанлы джауубуз барды. Джюрюгюз былайдан кетейик, — деб, балаларын да, къозучукъну да алыб чыкъгъанды. Тюлкюден кьоркыгъан къоянла, дженгил аякълы болуб, къозучукъдан айырылыб тас болуб кетгендиле.

Къозучукъ а, талада отлай туруб, таланы кыйырында бир юйню кёргенди. Кече мында къалырма деген акъылда, барыб, юйню эшигин къакыгъанды.

— Къайсыса? Кел юйге!

— Юйюгюзге игилик, — дегенди къозучукъ.

— Ой, келгеннге андан да игилик, джаным-кёзюм, къозучукъ, — деб бёрю, бир бёрю тишлерин агъартханды.

— Мен сизге анамы излей келгенме.

— Ой, сени огъесе, къозучукъ, да не башхасы барды сизни юй бла мени юйюмю, ананг да бусагъатдан келир, — мен сизсиз чыртда джашаялмайма, тёрге ёт, тёрге ёт! —

деб бөрү, кьозучукъну тёрде тапчаннга олтуртуб, хапарын былай башлагъанды:

— Мен бюгечели бери сизни стауатда тангнга чыкъгъанма. Сизде бир къайыр ит барды, ол мени таларгъа аз къалгъанды. Алай а бюгюн ол былайгъа келлик болмаз, сен а бек батыр кьозучукъса, — деб бөрү, дженглерин ёрге эте, тапхасындан хыршысын алыб, тишлерин билей башлагъанды. Аны алай эслеб, кьозучукъ:

— Мен кьозу тенглериме бек сейир джырланы джырлайма, тенглерим меннге булбул ауазлыса деучендиле. Мени джырларыма тынгыласанг, бир кесек кёзюнгю ача-рем, — деб тилегенди.

— Да, алай эсе, джырла, -- дегенди бөрү. «Хаман макъырыргъа къалсам, ким болса да бир эшитиред», — деб кёлуне келген кьозучукъ макъырыб башлагъанды.

Кьозучукъну излей айланган анасы, сюрюучю, ит кьозучукъну тауушун эшитгендиле. Эрлай чабышыб бөрюню юйуне джетиб, эшиклерин къакъгъандыла.

— Эй, юйде ким барды? Мен кьозучукъну анасыма, — дегенди къой. Аны эшитгенинде, бөрү «анасын да ашарма», деб кёлуне келе, эшигин ачыб:

— Келигиз, кьонакъбай болайым, — дегенди.

Бөрюню эшиги ачылып-ачылмаз, кьозучукъну анасы, сюрюучю ит да биргелерине, киргендиле.

— Бөрү, сен не этерге тебрегенсе дженглеринги да ёрге къайырыб, — деб сюрюучю шкогун бөрюге тутханды.

— А-а, джанымы къыйыры, майна, кьозучукъну сыйлы кьонакъгъа санаб, тёрге ётдюрюб, анга бир ушхуур этерге деб башлагъан эдим, — дегенди.

— Алдагъан этеди, мени, сиз джетмесегиз, ашаргъа хазырлана тура эди, — деб кьозучукъ къычырыкъ этиб, мыллыгын анасына атханды.

Олсагъатлай сюрюучю шкогуну сампалындан тартханды. Бөрү да юй тьобуне сойланганды.

ЁГЮЗ БЛА АЙЮ

(ТАУРУХ)

Бир джолда ёгюзле отун джюкленген арбаны тартыб келгендиле. Кеслери да бек арыгъандыла, ач да болгъандыла. Ёгюзлени ач болгъанларын эслеб, иелери аланы чегетге элтиб, ханслы талагъа кыстагъанды. Кёб да турмай ёгюзлени бири, джёнгерине айланыб:

— Тойгъанмыса, нёгерим? — деб соргъанды.

— Мен алкъын тоймагъанма, — дегенди нёгери.

— Да, хайда, тоя кир, кеч болады. Алай а, огъай дей эсенг, мен юге барайым, — дегенди тойгъан ёгюз.

— Да, алай эсе, сен бара тур, мен да ызынгдан дже-терме, — дегенди нёгери.

Ол тойгъан ёгюз чегетни ичин баргъан джаяу джол-да бара тургъанлай, аны аллына бир айю чыгъады.

— Ассалам алейкум, ёгюз!

— Алейкум салам!

— Мынга бир къара, сен былай къайда тойгъанса? Мени кёремисе, къарным ичине къуруб, бек ач болуб айланама, ёгюз эт а кёбден бери тилиме тиймегенди.

— Да, бек таб джерде тутханса, къалай скойсенг, алай эт, сен огъай эсенг, сени ата-бабаларынг да ёгюз этни бек скойгендиле, — дегенди ёгюз.

— Сен аланы къайдан унутмай тураса? — дегенди айю.

— Къалай унутайым, ала ёгюзлени мюйюзлери бла ашамагъандыла. Чынг алгъа мюйюзлерин алыб, андан сора ашагъандыла, — дегенди ёгюз.

— Да, алай эсе, мен да алача этейим, къайда, къайсы

мюйюзюнгю чортлатайым? — деб айю джерге узалыб, бир абадан ташны алгъанды.

— Тохта, тохта, айю, ала сенича этмегендиле. Ёгюзню мюйюзюн алыр ючюн, аны терекге такыгъандыла. Мюйюзлени кесиб алгъандыла.

— А-а, да алай эсе, мен да сени ма бу терекге тагъайым, — деб айю ёгюзню мюйюзлеринден тутуб тартханды.

Ёгюз, айю тартхан джерге бара-барыб, терекге джетгенлей, эки мюйюзюню арасына джыйыб, айюню терекге кысыханды.

Айю ачы кычырыкъ этгенди.

Чегетде болгъан джаныуарла; тюкюле, борсукъла, кирпиче, къоянла, чыпчыкъла, дагыда башха джаныуарла джыйылгъандыла.

Джаныуарла айюню ёгюз терекге кысыб, къарыусуз этиб тургъанын кёргенлеринде, бек сейирсингендиле.

Олсагъатлай ёгюз айюню, мюйюзлери бла кёлтюрюб, джолну тёбен джанына быргъагъанды.

Ёгюзден ычынган айю, ачы кычырыкъ эте, къачыб чегетни къалынына кириб кетгенди.

КЮЧЮКЧЮК БЛА ГЫЛУЧУКЪ

(ТАУРУХ)

Къалай игиди бузда учхан! Учаргъа хар ким да сюеди. Алай а уча билирге керекди. Къыш, сууукъ бек уллу болгъаны себебли, суула, джолла, миялача, сыйдам болгъандыла.

Тау элде сабийле конёклары бла къадалыб учадыла. Аланы учханларына къараб тургъан кючюкчюкню къатына гылучукъ да келгенди:

— Ассалам алейкум, кючюк, шохум, — дегенди гылыучукъ.

— Алейкум салам, гылыучукъ!

— Нек учмайса бузда сабийле бла?

— Уча билмейме.

— Ой, сени огъесе, сен не къоркъакъчыкъса, мен сенге кӛргюзейим учханны, — деб гылыучукъ тӛрт аягъына тӛрт конӛкнү кыса башлагъанында:

— Не этерге муратынг барды, шохум? — деб кючюкчюк соргъанды.

— Да, кӛресе, сабийле барысы да учадыла, мен да бир учуб кӛрейим, — дегенди гылыучукъ.

— Огъай, уча билмей эсенг, сен бу чотну къой, ансы джыгъылыб, бир джеринги сындырырса, меннге джюк болурса, — дегенди кючюкчюк.

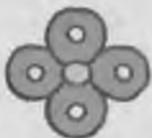
— Ой, сен сау къалгъын, кючюкчюк! Сени да, мени да тӛртюшер аягъыбыз барды, сабийлени уа—къуру экишер аякълары! Ала джыгъылмагъан джерде сора биз нек джыгъыллыкъбыз? — деб гылыучукъ бузгъа таукел атлаб киргенди. Кирсе — кирсин, аякълары бузда аны айтханын этмей тебрегендиле. Бирери бирер джанына тартхандыла. Алай эте келиб, гылыучукъ бек аман джыгъылгъанды. Бутун сындыргъанды.

Сабийле, къадалыб аны буздан чыгъарыб, юйюне элтгендиле. Кӛб мычымай кючюкчюк гылыучукъну кӛре келгенди да:

— Не этесе? Къалайды халынг? — деб соргъанды.

— Ма, кӛресе, не этейим, сабийле, джыгъылсала да, туруб кетедиле, мен а джыгъылыб, бутуму сындыргъанма да, ёрге туралмайма, — деб джылагъанды гылыучукъ.

— Сен сабийлеге нек эришесе? Ала бузда уча биледиле. Сен а билмейсе, ол себебден хар неге да юренирге, хар нени да билирге керекди, — дегенди кючюкчюк да.

ТИМУРЧУКЪ

I

Юйде аман кылыкъ этгени сайын Тимурчукъну хаман мюйюшге салыб тургъандыла. Мюйюшде уа сирелиб турмакълыкъ бек кыйынды. Артыкъсыз да аллынгы мюйюшге айландырыб сюелгенинг аманды.

Бир кюн Тимурчукъ, мюйюшден къутулуб, эшик аллына чыкъгъанды. Юйню аллында къум тёбеге баргъанды. Анда юй ишлеб башлагъанды. Юйден эшик аллына чыкъгъан анасы, Тимурчукъну къумда не зат эсе да эте тургъанын эслеб, аны къатына барыб:

— Не зат этесе былайда, Тимур? — деб соргъанды.

— Юй ишлейме, — дегенди Тимурчукъ.

— Да, юй ишлей эсенг, алай тегерек нек ишлейсе? — дегенди анасы.

— Тёртгюл мюйюшлери болгъан юй ишлесем, энтда мени мюйюшге салыкъса, — дегенди Тимурчукъ да.

II

Бир кюн атасы Тимурчукъну детсадха алыб бара тургъанды. Джолда алагъа «Белорус» трактор тюбегенди. Тракторну джюрютген джаш Тимурну атасыны танышы болгъанды. Тракторчу джаш тракторун аланы къатларында тохтатханды. Тимурну атасы бла саламлашханды, талай заманны селешгендиле. Ол кезюуде Тимурчукъ да тракторну тегерегине айланганды. Кеб да турмай ол трактор кетгенди.

Тимур да атасы бла детсадха кетиб баргъанлай:

— Атам, бу кийим такъгъычны да къуйругъуна тагъыб, бу трактор къайры барады, кеси да неге джарайды? — деб соргъанды.

Тимурну атасы ол тракторда тагъылгъан кийим такъгъыч болмагъанын айтханды. Ол трактор аны бла джерни къазгъанын, атына да «Белорус» экскаватор дегенлерин ангылатханды.

— А-а, мен а тракторчу ишлеген кезюуюнде тыш кийимлерин анга тагъа болур деб тура эдим, — дегенди Тимурчукъ.

III

Тимурланы хоншулары Асият, Тимурну анасына келиб:

— Къарнашчыгъым Москвада окъуй эди да, бюгече каникулгъа учуб келгенди, — деб хапар айтханды.

Тимурну анасы да Асиятха джууабха былай дегенди:

— Да, а къыз джарлы, бусагъатда Москвадан учуб келмеклик чырт къыйын туюкдю. Къуппа-къуру эки сагъатны учадыла, — дегенди.

Тимур бу хапаргъа тынгылаб, анасына:

— Анам, Асиятны къарнашы Москвадан учубму келгенди? — деб соргъанды.

— Хо, учуб келгенди, — дегенди анасы.

Тимурчукъ, бир кесек тынгылаб да туруб:

— Анам, Асиятны къарнашыны къанатларымы бардыла? — деб соргъанды.

Тимурчукъгъа анасы Асиятны къарнашыны къанатлары болмагъанын айтханды. Эки сагъатха Москвадан самолет бла учуб келирге боллугъун ангылатханды.

Тимурчукъ да, уллу болса самолет бла учары кёзюне кёрюнюб, ичинден къууанганды.

IV

Тимурчукъну тамада къарнашы Совет аскерде къуллукъда болгъанды. Ол юлерине письмола джазгъанды. Письмоларында саулугъуну игилигин, спорт бла кюрешгенин айтханды. Аскер къуллугъу алаамат баргъанын хар письмосунда къууаныб джазгъанды.

Бир письмосунда уа, Тимурчукъгъа бек тансыкъ болгъанын да айта, уллу джаш болуруна да ашыгъа, Тимурну аскерге къуллукъ этерин да билдире, былай джазгъанды:

— Тимурчукъ, дженгил ёс, уллучукъ бол, сен да, менича, аскерге келиб къуллукъ этериксе, — дегенди.

Тимурну атасы аны Тимургъа окъугъанды. Тимур а, тынгылаб туруб, атасына:

— Атам, бусагъатда къазауат джокъду сора, аскерде нек къуллукъ этедиле? — деб соргъанды. Тимурну атасы Тимургъа:

— Къралыбызны чеклерин кече, кюн да сакъларгъа керекди. Душманларыбыз къазауатны ачсала, аланы уа тыргъа хазыр болуб турургъа керекбиз. Ма ол себебден он сегиз джыллары толгъан джашла, барыб, аскерде къуллукъ этерге керекдиле, — деб ангылатханды.

V

Тимурну анасыны эгечи Нафисатны Тимур тенгли эки эгиз джашчыгы болгъанды. Аланы бирине Рустам, бирине да Руслан дегендиле. Тимур алагъа баргъан заманда, аланы экисин да бирге юде кёрмегенди. Хама да юде Рустам болгъанды. Эгизлени бир-бирлеринден айырыб таныргъа бек кыйын болгъанды. Таб аланы аналары Нафисат да аланы бир-бирлеринден бек кыйналыб айыргъанды.

Бир кюн а Тимур бла анасы Нафисатлагъа баргъанларында, эгиз джашчыкъла экиси да юйлеринде болгъандыла. Тимурну таныгъан, аны кёре тургъан Рустам Тимурну къатына барыб саламлашканды.

Тимур эгизлени кёргенинде бек сейирсингенди, сора Рустамгъа къараб:

— Сен бир эдинг да, энди эки къалай болдунг? Мени да эки болургъа бир юрет, — деб къадалгъанды.

Абайханов Насу Османович

ПЕРЕПЕЛКА

**Рассказы для детей дошкольного
и младшего школьного возраста**

на карачаевском языке.

Редактор А. И. Кубанов. Художник У. К.-Г. Мижев. Художественный редактор Л. А. Асланова. Техн. редактор М. Ф. Перепадя. Корректоры: З. М. Козбаева, К. А. Салпагарова.

Подписано к печати 18.07.85. Формат 70x90^{1/16}.
Бумага офсетная № Печать офсетная. Усл. п. л. 2,34. Усл. кр.-отт. 9,36.
Уч.-изд. л. 1,7. Заказ № 3554 Тираж 2000 экз. Цена 15 коп.
Карачаево-Черкесское отделение Ставропольского книжного
издательства. 357100, Черкесск, пл. Кирова, Дом печати. Ставро-
польская краевая типография управления издательств, полигра-
фии и книжной торговли Ставропольского крайисполкома.
355000, Ставрополь, Артема, 18.

19492

15 коп

